

Організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) однолітків у шкільному середовищі

Н.М. Білик*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

*Corresponding author. E-mail: bilochkanatalka@gmail.com

Paper received 20.09.15; Accepted for publication 07.10.15.

Анотація. В статті проаналізовано досвід вивчення медіації, результати опитування спеціалістів психологічної служби та учнів загальноосвітніх навчальних закладів м. Чернівці та області. Автор сформувала організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) у шкільному середовищі. Ними стали – організаційні, нормативні, інформаційні, процесуальні.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, посередництво (медіація), програми медіації однолітків, конфлікт, соціальний педагог

Вступ. В українській освіті постає гостра потреба у створенні системи вирішення конфліктів, в якій робиться акцент на використанні ненасильницьких методів врегулювання суперечок. На сьогодні взаємодія учасників навчального процесу під час вирішення суперечок, спірних питань не має конструктивного забарвлення. Зазвичай питання конфлікту між учнями вирішується без їхньої участі або силовим шляхом, так, як навчили батьки, тобто не поступатись нікому. Це зумовлює різноманітні викривлення у поведінці, непорозуміння та в майбутньому вибір тої стратегії поведінки у конфлікті, яка передбачає уникнення, напад або, в кращому випадку, компромісне рішення замість усвідомлення відповідальності за свої вчинки та прагнення до співпраці.

Внесок педагогів та психологів школи у навчання конструктивним навичкам поведінки школярів обмежується виховними годинами, під час яких викладається теорія поведінки у конфлікті. Під час таких занять, зазвичай, принцип природовідповідності та зв'язку з реальністю відступають на задній план, в результаті чого діти сприймають інформацію поверхнево. У випадку навчання мирним навичкам поведінки у конфлікті це неприпустимо, адже потрібно використовувати більше практичних вправ, які включають у себе ситуації з реального життя, що сприяє кращому розумінню та засвоєнню знань.

Саме програми посередництва однолітків передбачають та включають в себе роз'яснення особливостей конфлікту між учнями в умовах шкільного навчання, побудову практичних занять на реальних випадках непорозумін між дітьми, тренінгові вправи на відпрацювання навичок активного слухання, конструктивної співпраці, розуміння формування упередженого ставлення. Такі заняття із дітьми, на нашу думку, сприяють виробленню активної позиції у дітей при вирішенні власних проблем, формуванню усвідомленого та відповідального ставлення до ситуації конфлікту. Після навчання дітям пропонується створити шкільну службу, завданням якої є вирішення конфліктів між учнями шляхом використовуючи технології медіації – посередництва за участю нейтрального посередника.

Короткий огляд публікацій по темі. У своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці дослідили питання вирішення конфліктів, у тому числі педагогічних, через посередництво (медіацію), а саме:

- 1) історії, теорії та методики посередництва, медіації, визначення основних її ознак (Я. Валюк, В. Землянська, А. Горова, Н. Грішина, І. Ертсен, Р. Маккей, К. Пелікан, М. Райт, Л. Долинська, Л. Матяш-Заяц, Б. Леко, Г. Чуйко, Д. Дена, М. Поліщук, О. Аллахвердова, В. Орлянський);
- 2) урегулювання конфлікту, особливості медіації на сучасному етапі, її принципи, функції та типи медіаторів (І. Ващенко, М. Кляп, А. Гірник, С. Баклановський);
- 3) законодавчої бази України у сфері медіації (Л. Ємельяненко);
- 4) професійної підготовки соціальних працівників до здійснення посередництва на матеріалах США та Канади, відновного правосуддя у соціальній роботі (Н. Гайдук, А. Гірник, А. Горова, Л. Дума, В. Землянська, Н. Кабаченко, Р. Коваль, Н. Пилипів, О. Савчук, С. Філь);
- 5) переговорів як способу вирішення соціального конфлікту (Т. Кільмашкіна);
- 6) взаємодії під час конфліктів у педагогічному процесі, особливості педагогічних конфліктів типу «учень-учень» та конфліктності у підлітковому віці (А. Анцупов, М. Рибаківа, Б. Хасан);
- 7) використання медіаційних технологій у загальноосвітній навчальних закладах (Н. Заверико, Р. Коваль, Р. Безпальча, Л. Шестакова, А. Кашина, Г.В. Гурп, Є. Зінова).

Мета статті: на основі результатів опитування учнів та спеціалістів психологічної служби школи обґрунтувати організаційно-педагогічні умови здійснення посередництва (медіації) у загальноосвітній школі.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні – аналіз психологічної та педагогічної літератури, офіційних нормативно-правових документів для розкриття базових понять дослідження; метод ретроспективного аналізу праць вчених для з'ясування особливостей еволюції змісту поняття медіація в науковій літературі; *емпіричні* – письмове опитування, анкетування з метою визначення основних причин виникнення міжучнівських конфліктів у школі, стилів поведінки школярів у конфлікті; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний) – для розкриття організаційно-педагогічних умов реалізації технології посередництва однолітків у школі та перевірки її ефективності; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Результати та їх обговорення. Медіація – процес, механізм, технологія врегулювання конфліктів за допомогою нейтрального посередника (медіатора) за допомогою базових принципів відновного підходу – добровільності, нейтральності посередника, ширості намірів та рівноправності сторін, поваги та толерантності у спілкуванні, конфіденційності.

Програми посередництва (медіації) однолітків – система спеціально організованих дій з метою створення механізму вирішення конфліктів між учнями засобами відновного підходу. Для ефективного впровадження у навчально-виховний процес медіативних технологій та навчання учнів базовим умінням ведення переговорів рекомендується створювати так звані служби порозуміння, які включають у себе старшокласників та координатора – психолога чи соціального педагога. Діти, які виявили бажання працювати у такій службі та пройшли базовий тренінг підготовки далі разом із координатором складають план роботи та самостійно проводять медіації між ровесниками – учасниками конфлікту [3].

Такий механізм вирішення проблем серед учнів є досить популярним у країнах Європи та США, де координатором служб порозуміння є соціальний працівник школи. На нашу думку, саме соціальний педагог школи в Україні, виконуючи функцію вирішення різного роду конфліктів (в тому числі міжучнівських) має навчати дітей мирним навичкам вирішення конфлікту, бути координатором шкільних служб.

Як стверджує відомий український науковець С.Харченко у своїй праці “Значення категорії “соціальність” у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки” - діяльність соціального педагога має підпорядковуватись стратегічній меті науки щодо сприяння соціальному вихованню молодого покоління, до реалізації якої можна йти різними шляхами: ...через первинну профілактичну діяльність з попередження відхилень у поведінці дитини”. С. Харченко зазначає, що сьогодні діяльність шкільного соціального педагога зосереджена переважно на паперовій роботі, надання соціальної допомоги, що дещо знецінює його як практика та звужує коло діяльності, а це викликає протиріччя між наявним станом реалізації функцій соціального педагога та зазначеним науковцями у численних статтях [5].

Ми не можемо не погодитись із думкою вченого, оскільки, дійсно спостерігається прірва між тим, що з теорії вчать майбутні соціальні педагоги та що практично виконують, працюючи у шкільній психологічній службі.

В рамках проекту “Шкільна служба порозуміння: впровадження медіації у загальноосвітній школі” нами було проведено опитування серед спеціалістів психологічної служби школи м. Чернівці та Чернівецької області України з метою визначення найбільш популярного типу конфлікту та ролі спеціаліста у вирішенні непорозуміннь серед учасників навчально-виховного процесу. Всього в опитуванні взяло участь 25 осіб.

За результатами стало відомо, що найчастіше в школі виникають конфлікти типу “учень-учень” (88% опитованих вибрали такий варіант). Тобто, переважають значною мірою над іншими міжучнівські конфлікти, з огляду на це має бути розроблений конкретний меха-

нізм вирішення такого роду конфліктів в кожній школі. На запитання “Яким чином найчастіше відбувається вирішення шкільних конфліктів?” – 56% відповіли, що мирним шляхом без втручання третіх осіб, 40% відповіли – за допомогою втручання шкільної адміністрації. Це свідчить про деяку нівельовану роль самих спеціалістів психологічних служб школи у вирішенні конфліктів. Однак, в посадових обов’язках соціального педагога чітко прописано, що його участь у вирішенні різного роду конфліктів у школі має бути ключовою. На запитання “Яку роль у вирішенні шкільних конфліктів Вам доводилось найчастіше виконувати?” 56% респондентів відповіли – посередник, 36% – радник. На питання “Чи існує налагоджений механізм врегулювання конфліктів у Вашій службі?” 44% відповіли – на початковому етапі, 36% – так. І лише 1 людина (а це 4%) засвідчила, що знайома з технологією медіації і частково використовувала деякі техніки у роботі із дітьми для врегулювання різного роду суперечок [1].

В той же час серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів, де працюють спеціалісти психологічної служби школи було проведено опитування з метою дослідити, де найчастіше діти стикаються із конфліктами, що може бути їх причиною, хто допомагає їм у вирішенні конфліктів, яким чином в їхній школі вирішуються конфлікти, чи хочуть діти навчатися новим методам вирішення конфліктів. В опитуванні взяли участь 373 дитини віком 13-16 років.

91% дітей час від часу зустрічаються із конфліктом у школі і лише 5% ніколи. Це може свідчити про підтвердження наших припущень високої ймовірності того, що дитина зустрічається із конфліктом у школі і вчиться працювати із ним, вибудовує стратегію своєї поведінки. Тому важлива робота педагогічного колективу над формуванням коректної стратегії поведінки у таких ситуаціях. 83% опитованих дітей мали досвід конфлікту із ровесниками, що свідчить про необхідність оволодіння певними навичками безконфліктного спілкування із однолітками, вмінням самостійно приймати рішення. Причиною конфліктів діти визначили нехтування правилами і порядком – 68% відзначили це в тій чи іншій мірі. На питання “Яким чином ти виходиш із конфлікту?” 84% дітей вибрали варіант – “просто перестаю конфліктувати і через деякий час конфлікт забувається”, що може свідчити про їхню пасивність у вирішенні своїх проблем.

Цікаво, що респонденти відповідаючи на питання “Які прийоми можуть допомогти вийти із конфліктної ситуації” майже порівну вибрали варіанти – “вміння слухати” та “вміння відстоювати свою позицію” - по 82% і 80% відповідно. Переважна більшість (68%) опитаних дітей хочуть навчитись примирним технікам і бути більш професійними у вирішенні конфліктів (Харків, 2015 р.).

Також учням 7-10 класів загальноосвітніх навчальних закладів міста Чернівці та області було запропоновано пройти тестування за методикою К.Томаса на визначення стилю поведінки у конфлікті. Всього 239 учнів взяло участь в опитуванні.

Як видно з діаграми 1 за результатами методики К. Томаса компроміс, як стиль поведінки у конфлікті, був обраний дітьми найчастіше (30%). Такий вибір може свідчити про те, що діти прагнуть мирно вирі-

шити конфлікт і не бачать більше шляху до цього, крім компромісу. Це не погано та стратегія співпраці сьогодні, на думку психологів, постає найбільш вигідною, коли йдеться про задоволення інтересів та потреб сторін [2].

Діаграма 1.

Резюмуючи вищезазначені дані опитувань та діагностики спеціалістів психологічних служб школи та дітей, які навчаються у цих школах, можна припустити, що в шкільній системі України гостро постає потреба у створенні системи вирішення міжучнівських конфліктів, в якій провідним є мирне вирішення суперечок, акцент на співпраці у врегулюванні конфліктів і важливо, щоб учні самостійно вміли знайти вихід із власної проблеми.

Так як світова та українська практика використання програм посередництва (медіації) однолітків у вирішенні шкільних непорозумінь, конфліктів демонструють позитиви та переваги над звичними методами то, на нашу думку, в статутах українських шкіл також варто вносити корективи на користь медіації. На сьогодні впровадження медіаційних технологій у загальноосвітні заклади нашої держави відбувається на рівні проєктів, як тимчасова діяльність. Що, у свою чергу, створює ефект тимчасовості та неефективності. Хоча, насправді довго тривалість використання відновних практик у школі впроваджує традицію мирних способів врегулювання конфліктів як у шкільному середовищі, так і у суспільстві.

Впровадження будь-якої системи чи технології потребує забезпечення відповідних умов. В Академічному тлумачному словнику української мови зазначається, що “умова – необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь” [4]. На думку Б.Чижевського “організаційно-педагогічні умови відображають функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об’єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах” [6].

В даній праці ми виокремлюємо **організаційно-педагогічні умови** здійснення посередництва (медіації) однолітків у школі, які включають в себе такі групи:

- **організаційні** – відбір учнів для роботи у службі; забезпечення процесу навчання координатора служби та дітей; надання приміщення для роботи служби; розробка плану роботи служби спільно із дітьми;
- **нормативні** – зміни у статутних положеннях школи, в яких визначається, яким чином мають вирішуватись конфлікти типу “учень-учень” на користь служби порозуміння, використовуючи медіацію; направлення педагогами дітей до служби у випадку виникнення непорозумінь із ровесниками;
- **інформаційні** – проведення методичних семінарів для директорів загальноосвітніх навчальних закладів, завданням яких є ознайомлення із технологією медіації, її перевагами в урегулюванні міжучнівських конфліктів та особливостями її використання; організація рекламно-інформаційних заходів серед учнів школи з метою пропаганди ненасильницьких методів вирішення конфліктів; наявність інформаційної дошки, кутка, де висвітлюються основні функції служби, її досягнення та короткі відомості про медіацію;
- **процесуальні** – навчальні тренінги, семінари для методичних працівників, директорів, адміністрації школи про базові поняття конфлікту, використання медіації у школі, її переваги; підготовка спеціалістів психологічних служб школи (соціальних педагогів) до відбору учнів та організації шкільної служби порозуміння, роботи в ній разом із учнями; проведення навчальних тренінгів з базових основ медіації серед учнів середніх та старших класів школи та підготовки їх до роботи у службах порозуміння.

На нашу думку, створення таких організаційно-педагогічних умов сприятиме здійсненню посередництва (медіації) у загальноосвітній школі, створенню служб порозуміння, налагодженню системи мирних методів врегулювання конфліктних ситуацій серед учасників навчально-виховного процесу.

Висновки

Опитування спеціалістів психологічних служб та учнів школи продемонструвало, що найчастіше в школі виникають конфлікти типу “учень-учень”. Науковці у сфері педагогіки та психології визначають посередництво як одну із найоптимальніших форм врегулювання різних спірних питань.

На нашу думку, використання посередництва (медіації) при врегулюванні шкільних конфліктів сприятиме вкоріненню у дітей, і у педагогів, навиків конструктивного вирішення конфлікту, співробітництва, толерантного ставлення до думки опонента. Визначені нами організаційно-педагогічні умови: організаційні, нормативні, інформаційні, процесуальні сприяють використанню посередництва (медіації) однолітків у загальноосвітній школі.

Визначення соціально-педагогічних умов реалізації посередництва (медіації) однолітків у загальноосвітній школі вимагає дослідження нормативно-правових основ та підготовки соціальних педагогів до здійснення даної технології в умовах середнього навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Н. Впровадження технології медіації у загальноосвітній школі: виклики сьогодення / Н. Білик // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 747. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2015. – 208 с. – С. 9-16.
2. Гришина Н. Психологія конфлікту. 2-е изд. / Н.В. Гришина – СПб.: Питер, 2008. – 544 с.
3. Коваль Р. Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження. Посібник / Р. Коваль, А. Горова, А. Нікітчук та інші – К.: Видавець Захаренко В.О., 2009. – 168 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – С. 441 /sum.in.ua/s/umova
5. Харченко С. Значення категорії “соціальність” у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки // С.Я. Харченко / Соціальна педагогіка: теорія та практика - № 3, К, 2012 р. – С. 4-13.
6. Чижевський Б.Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні / Б.Г. Чижевський. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. – 429 с. – С. 82

REFERENCES

1. Bilyk, N. Implementation of the technology of mediation in school: the challenges of our time / N.Bilyk // Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific papers. Vol. 747. Pedagogy and Psychology. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2015. – 208 p. – P. 9-16.
2. Hryshyna, N. Psychology conflict. 2-e yzd. / N.V. Hryshyna – SPb.: Pyter, 2008. – 544 p.
3. Koval' R. School service conflict resolution : the experience of implementation. Manual / R. Koval', A. Horova, A. Nikitchuk et al. – K.: Publisher V.O. Zakharenko, 2009. – 168 p.
4. The dictionary of the Ukrainian language, in 11 volumes. – Vol. 10, 1979. – P. 441 /sum.in.ua/s/umova
5. Kharchenko, S. The value for “sociality” in search of the methodological foundations of modern social-pedagogical teaching // S.Y. Kharchenko / Social pedagogy: theory and practice. – # 3, K., 2012. – P. 4-13.
6. Chyzhevs'kyy, B.H. Organizational- pedagogical conditions of formation of high schools in Ukraine / B.H.Chyzhevs'kyy. – K.: Institute of Pedagogy of Academy of Pedagogical Sciences Ukraine, 1996. – 429 p. – P. 82

Organizational and pedagogical conditions of implementation of peer mediation at school**N.M. Bilyk**

Abstract. The article analyzes the learning experience of mediation, results of a survey of experts psychological center and of pupils of secondary school in the city of Chernivtsi and region. Was formed by the author the organizational and pedagogical conditions for peer mediation at school. They are – organizational, regulatory, informational and procedural.

Keywords: *organizational and pedagogical conditions, mediation, peer mediation programs, conflict, social pedagogue*